

ILLETLEN NYELVHASZNÁLAT A ROZSÁLYI NÉPMESÉKBEN

Kivonat

A hármas határral rendelkező Szabolcs-Szatmár-Bereg különösen gazdag mesei hagyományokban, amit tudományos művek, valamint irodalmi és ismeretterjesztő célú közlések egyaránt bizonyítanak. A területhez kötődő gyűjtésekből több kötet jelent meg a közelmúltban (Rozsályi népmesék 2015, Csengeri népmesék 2019, Tyukodi népmesék I–II. 2023). Dolgozatom fókuszában a Béres András által gyűjtött rozsályi mesék állnak, melyeknek nyelvi szempontú elemzésében az illetlen nyelvhasználat sajátosságait vizsgálom. Töreksem választ adni arra, hogy az elítélt nyelvi formák milyen szerepet töltenek be az egyes meseszövegekben, hogyan függenek össze a mese fajtájával, valamint a mesemondó személyével. Gazdag példaanyagon keresztül szemléltetem az említett közlésformák változatosságát, kitérve írásmódjuk, funkcióik jellegzetességeire.

Kulcsszavak: népmese, illetlen nyelvhasználat, verbális agresszió, vulgáris, pajzán, trágár

Bevezetés

Akár a néprajz, az irodalomtudomány, a nyelvészet, a pszichológia vagy a mesét alkalmazott műfajként tekintő tantárgy-pedagógia körében folyó kutatásokat tekintjük, abban egységes álláspontot képviselnek, hogy a népmese egyetemes és örök értékek közvetítője, korosztálytól függetlenül igazodási pontot kínál, normát ad a befogadó számára. Bár mind formailag, mind tartalmilag nagy változatosságot mutató műfajról van szó, s igaz ez a heterogenitás a nyelvhasználatára is, felvetődik a kérdés, hogyan fér meg a normaadás az elítélt nyelvi formákkal. Tanulmányomban Béres András rozsályi népmese-gyűjtésén keresztül szeretném megvizsgálni, hogy milyen célja lehet a folklórszövegekben az illetlen kifejezések használatának, s hogyan függ össze mindez a mesetípusokkal, az adatközlő nemével és személyével, valamint a szövegek közölhetőségével. Kutatásom tehát részben folklórlingvisztikai, de érint szociolingvisztikai szempontokat is. Példáimat a rozsályi népmesék legteljesebb publikált kiadásából vettem (Ortutay 1967), ezenkívül vizsgálatomat kiterjesztettem néhány, a nyíregyházi Jósza András Múzeum adattárában talált kéziratra Béres András gyűjtéséből. Részben a téma feldolgozottsága, rész-

ben területi korlátok miatt sem bocsátkozom a káromkodás, a trágárság, a vulgaritás, az obszcenitás terminusainak a definiálásába és elhatárolásába (erről lásd pl. Balázs–Dede 2008 és 2021), hanem maradok az átfogóbb tartalmú illetlen kifejezések fogalmánál. Ezek alkalmazása a meseszövegekben helyenként verbális agressziót eredményez – ennek a jelenlétére több esetben kitérek –, de az alább vázolt jelenségek globális megnevezésére ez a terminus nem minden esetben alkalmas. Egyrészt már a pontos körülhatárolása is problematikus (Domonkosi 2008), másrészt a legújabb kutatások szerint a nyelvi bántalmazás szándékosságot is feltételez (Borbás 2020), holott a vizsgált szöveghelyek nagy részénél erről nem beszélhetünk.

A rozsályi népmesék

A magyar nyelvterület talán abból a szempontból is kivételes helyzetben van a nyelvészeti vizsgálatok szempontjából, hogy az ismert mesék, az azokat mondó mesélők és a szövegeket összegyűjtők száma nagynak mondható a népességhez viszonyítva. Egyes régióink pedig – mind a jelenlegi határokon belül, mind azokon kívül – kitüntetett szerepet játszanak, és a magyar folklórkutatásnak és a nyelvi vizsgálatoknak rendkívül értékes és bőséges anyagot szolgáltatnak. A tízkötetes *Magyar népmesekatalógus* (MNK) szerkesztőjeként s ennek tipológiáját elkészítő néprajzkutatóként ismertté vált Kovács Ágnes már az 1960-as években úgy fogalmazott, hogy a szabolcs-szatmári mesekincs kimagaslóan gazdag (Kovács 1967: 438). Azóta mind tudományos művek, mind irodalmi és ismeretterjesztő célú közlések sokasága bizonyítja, hogy Szatmár, a Nyírség, a Rétköz s helyenként a Bereg valóságos tárháza a folklórszövegeknek. A fentiek közül is talán a szatmári tájegység emelhető ki. Gondolhatunk itt Erdész Sándornak a Szamoszeg környéki gyűjtésére vagy a Tyukodról, Mátészalkáról, Kispaládról, Szamosbecsről, Csengerből, Nagybányáról gyűjtött mesékre. Nem véletlen, hogy a köztudatban kevésbé jelen lévő néprajzkutatók és mesegyűjtők mellett a 20. századi realista próza legismertebb alakja, Móricz 1903 és 1907 között öt alkalommal járt több hónapos gyűjtőúton Szatmár vármegyében, s az öt esztendő termése mintegy 2500 oldalnyi lejegyzett népdal és népmese.

Szándékosan hagytam a települések felsorolásának a végére Rozsályt, ezt a román határ közelében fekvő kis községet, mely méltán került fel Magyarország „mesetérképére”. Amellett, hogy a népmese szinte összes műfajára találhatunk példát az itt lejegyzettek között, Kovács Ágnes szavaival élve „[a] rozsályi mesék szépek, kerekék, jól elmondottak” (Kovács: 1967: 438). Mindez, a jó mesemondók nagy száma és az eleven meseélet is hozzájárul-

hatott, hogy a magyar vagy budapesti iskolaként emlegetett egyéniségkutató módszer mintaadó sorozataként 1940-ben induló *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* XII. kötete a *Rozsályi népmesék* címet viseli (Ortutay 1967). Az 1967-ben megjelent kiadvány bevezetőjében Béres András, a gyűjtő bemutatja a falut, a kutatástörténeti előzményeket, a mesemondás színhelyeit, majd magukat a mesemondókat nemek szerinti bontásban, ezt követik a meseszövegek, végül a kötetet egy minden mesére kitérő, bőséges jegyzetapparátus zárja, ami Kovács Ágnes munkája.

Béres András 1948-ban kezdte el a több éven át folytatott gyűjtőmunkát. Néprajzkutatóként érdeklődése a népmese mellett a néptáncra, a népművészetre, a pásztoréletre is kiterjedt, s a szövegeken kívül tárgygyűjtést is végzett, mellyel annak a debreceni Déri Múzeumnak a gyűjteményét gyarapította, melynek előbb muzeológusa, később igazgatója lett. Folk-lórszövegek után a Szamos-háttól a Hortobágyig számos helyen kutatót, a nyíregyházi Jósza András Múzeum Adattárában találunk egy olyan dossziét, amely a nyírbátori néprajzi gyűjtését tartalmazza. Rozsályhoz való kapcsolata azért különleges, mert ez a hármashatárhoz közel lévő község egyben szülőfaluja, hagyományait, mesélőit nemcsak hogy személyesen ismerte, de adatközlői némelyikével rokoni kapcsolat kötötte össze. A rozsályi népmeséket tartalmazó kötetben szám szerint 36 mesélőről szól, közülük a legnagyobb repertoárral rendelkezőnek 60–70 mesére teszik a tudását (Petruska Pál), a másik végletet pedig a csupán néhány történetet jegyző mesélők jelentik. Béres a bemutatásukkor kitér a származásukra, a foglalkozásukra, arra, honnan tanulták és hogyan tolmácsolták a meséiket, s mely történeteket mondták a legszívesebben. Az azonos formai és tartalmi jegyek minél jobb megvilágítása érdekében viszont a szövegeket nem mesemondók, hanem műfajok szerinti csoportosításban közli. A rozsályi népmeséket tíz éven át gyűjtötte, s a nagyobb részben kézírással, kisebb részben magnetofonnal rögzített szövegek 141 számozott tételt tesznek ki.

Több mint 20 év után a műfaji változatosságot megtartva, de az eredeti szövegkorpuszt erősen szelektálva adta ki az Akadémiai Kiadó a *Hajnalpelika* című kötetet, mely 46 rozsályi népmesét tartalmazott az említett gyűjtésből (Kovács 1971). S ismét el kellett telnie több mint két évtizednek, mire 2015-ben egy még szűkebb, s a tudományos életnek már egyáltalán nem szóló rozsályi mesekötet napvilágot látott (Béres 2015). A megjegyzéseket, illetve a nemzetközi mesekatalógusnak megfelelő típusszámokat és a tájnyelvi kifejezések magyarázatait nélkülöző kiadvány megjelenésében is érzékelteti, hogy az átlagolvasónak s főként a gyermekbefogadónak szól. A gazdagon illusztrált könyvet (*Rozsályi népmesék és hangos könyv*) egy CD-melléklet

egészíti ki. A kötet 12 meséje a most már több mint félszáz éves szövegkiadáshoz képest semmilyen változtatáson nem esett át, sem átdolgozás, sem a szöveggözlést érintő helyesírásbeli változtatás nem történt.

Elítélt nyelvi formák a meseszövegekben

A legutóbb megjelent, 2015-ös válogatáskötetet átlapozva az a benyomásunk támad, hogy a könyvet elsősorban gyermekeknek szánták. Azt gondolhatjuk, hogy a kemény kötésű, vékony könyv Nagy Krisztián képeivel és viszonylag rövid szövegeivel (a Király Kis Miklós kivételével) ideális olvasmánya lehet a népmesék világával ismerkedő fiatal korosztálynak. Ha azonban a szövegek nyelvezetét is vizsgálat alá vesszük, az első benyomásaink árnyaltabbá válnak. A mesék sorát nyitó novellamese, *A királykisasszony meg a katona* pontosan követi az Aarne-Thompson-féle katalógusban szereplő „Az már nem igaz!” típus (AaTh 852) formáját, melynek szűzsége szerint a királykisasszony vagy az apja a kérőknek mindent elhisz, azok történeteire rendre azt válaszolja, hogy „Hát, az lehet.”, s csak akkor feledkezik meg magáról, mikor a hős súlyosan becsmérőt mond róla (Kovács 1967: 462). Jelen mesében is így történik ez:

„A legény folytatta: – Mikor mentünk, a pap a templomban vót, éppen a legjavában prédikált. Oly hathatósan prédikált, a cserépszindely hullott lefele a fedélről. – Nagy a világ, sok minden megtörténhet benne. Azt kérdi a királykisasszony: – Mondja meg hát, vitéz úr, mit prédikált a pap? – Azt prédikálta, hogy te a világon a legeslegnagyobb ringyó vagy. Mérgibe felugrott a királykisasszony, úgy kiabálta: – Ez mán csakugyan nem igaz.”

Az idézetben a legény által mondott illetlen kifejezés az értelmező szótár szerint durva stílusminősítésű, s használatán azért is megütközhetünk, mivel annak forrása a mesében egy egyházi személy, az általa éppen alkalmazott műfaj, a prédikáció vagy szentbeszéd pedig tágabb értelemben a hit és az erkölcs igazságait hivatott tárgyalni, s akkor még a kontextus helyszínéről, a templomról nem is szöltünk. A stílushatást tovább erősíti a mesezáró formula: „Ez a mese eddig vót, a nadrágom tele vót, edd meg, ami benne vót!”, amely ugyan explicit módon nem tartalmaz trágár kifejezést, ám benne a befogadó irányába ható verbális agresszió fejeződik ki, amihez nyilvánvalóan humor is társul. A kötetet továbblapozva több példát találunk hasonló jelenségekre, az 1967-es teljes kiadás pedig számtalan előfordulást kínál a nyelvi tabuk vizsgálatára. Mindez csak megerősíti a ma már evidenciának tartott megállapítást, miszerint a népmese eredendően egyáltalán nem gyer-

mekirodalom, hanem felnőtteknek szánt műfaj, s azok a mesék és alkalmak, amelyek mégis a gyermekeket célozták, már idejekorán elkülönültek a felnőtteknek szóló megnyilvánulásoktól.

A novellamesék egyes típusaiban, a tréfás mesékben, köztük az erotikus témájú mesékben, a rászédettördög-mesékben, a falucsúfolókban kezdetektől fogva jelen voltak trágár, obszcén, vulgáris kifejezések, diszciplináris keretben történő vizsgálatukat viszont nehezítette, hogy „[n]yomdafestéket nem tűrő jellege következtében számos típusuk még feljegyzésre sem került, az olvasók jó része soha nem találkozott velük, a kutatók előtt is csak saját gyűjtői tapasztalatukból ismerős” (Kovács 1967: 461). Domokos Mariann a 2021-ben megjelent tanulmányában részletes áttekintést nyújt a folklórszövegközlések rejtett korlátairól, a szeméremsértés és a folklorisztika összefüggéseiről. Megfogalmazása szerint:

„[a] szövegfolklorisztika a 20. század utolsó harmadáig ugyancsak mérsékelt érdeklődést mutatott a kérdéskör iránt. A nyelvi tabukat sértő, a testi működést megjelenítő obszcén és trágár folklórszövegek többnyire a folklorisztika látómezején kívül estek, nem csupán néhány variáns, de teljes szövegtípusok és műfajok is hosszú időre kívül rekedtek a tudomány érdeklődési köréből” (Domokos 2021: 109).

Az elmúlt években azonban több tudományterület bevonta vizsgálati körébe az „elítelt nyelvi formákat”, és számtalan publikáció (Balázs–Dede 2008, 2021), valamint primer szöveg jelent meg a témában. Az egyiknek az előszavában Burány Béla, a főképp vajdasági erotikus meséket gyűjtő kutató a trufának a jellegzetességeit számba véve emeli ki azt a hangvételt, „mely elsősorban a hivatalos társadalmak tiltásokkal teli szófetiszizmusán lép át természetesen életörömmel, s olyan anyagmegformálásban, hogy ne legyen vitás: alapcélja mégiscsak a nevetetés” (Burány 1988: 12).

Az illetlen nyelvi formák típusai Béres András gyűjtésében

Illetlen nyelvhasználat a mesekezdő és mesezáró formulákban

Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy Béres András rozsályi gyűjtésében milyen példákat találunk az illetlen nyelvhasználatra, s milyen összefüggés mutatható ki az említett kifejezések és a műfaji sajátosságok, illetve az adatközlők között. Előrehaladásom és a példák felsorolása igazodik Béres András tipológiájához, tehát az 1967-es kötetben közölt mesék típusainak sorrendjében haladva törekszem következtetéseket levonni. Bár a teljes meseanyagot

megvizsgáltam, nem volt céлом minden egyes illetlen kifejezés kigyűjtése, főképp tendenciákat szeretnék érzékeltetni, ezért ugyanannak a nyelvi jelenségnek az egy meseszövegen belüli többszöri előfordulásakor általában csak az egyik esetet említem. Ahol az érthetőség megkívánja, nemcsak az adott szót vagy frazeológiai egységet idézem, hanem annak tágabb szöveggörnyezetét is, hiszen erősen kontextusfüggő, hogy mit tartunk illetlennek (vö. Fus 2018). A példák után zárójelben az adott mese címét, a gyűjtő által megadott műfaji besorolást és a mesemondó nevét szerepeltetem.

Mielőtt a különböző műfajtipusokba tartozó meseszövegek vizsgálatára rátérnék, szeretném vizsgálati szempontomból a mesei sztereotípiák két legfontosabbikára ráirányítani a figyelmet. Bár a mesemondás szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak a mese keretét adó mesekezdő és mesezáró formulák, a szövegektől elkülönült tárgyalásukat az indokolhatja, hogy általában nem tartoznak szorosan egy bizonyos meséhez, s nem is minden műfajnál alkalmaztak mesekeretet. „A mesemondók a közönségtől, a saját hangulatuktól függően választják ki, hogy mikor milyen mesét melyik formulával kezdik, és melyikkel fejezik be” (Raffai 2017: 21). A rozsályi népmesék esetében főként az egyszerűbb, néhány szavas mesekezdő formulákkal találkozhatunk, gyakran ismétlődnek a „Vót egy...”, „Vót eccer egy...” frazémák, vagy talán a leggyakoribb mesekezdő formula, az „Eccer vót, hun nem vót...” és ennek a szokatlanabb szórendű, igével kezdődő változata, a „Vót eccer, hun nem vót...” Béres András gyűjtésének mesekezdéseire egyáltalán nem jellemző az illetlen kifejezések használata, egyetlen esetben, egy rászédettördög-mesében találkozunk olyan mesekezdettel, melyben valójában nem is nyelvi tabut, hanem a verbális agresszió megjelenését figyelhetjük meg:

„Eccer vót, hun nem vót, az Óperenciás-tengeren is túl vót egy nagy jegenyenyár, azon a jegenyenyárfán vót kilencvenkilenc varjűfészek, abba vót kilencvenkilenc kis varjű, de aki az én mesémet meg nem hallgatja, az Isten szorítsa két hónaljmanckóra, aki pedig meghallgatja, annak kilencvenkilenc varjű vájja ki a szemét, hogy mennyeknek országát soha meg ne lássa” (*A szegény ember erősebbé teszi az ördögöt*, rászédettördög-mese, Tarcza Antal).

A sokszorososan összetett formulában jelenlévő átok pont azáltal üresedik ki, hogy mindenki a célpontja, s mivel hatását senki nem kerülheti el, mind az isteni csapással való fenyegetés, mind a túlvilági élet lehetőségét elvető, álatokkal való átkozódás tartalmatlanná válik. Funkciója itt inkább az, hogy megteremtse a hangulatot az erotikus tartalmat is hordozó, komikus mesével való találkozáshoz, felkészítse a hallgatót annak a pajzán humorú történetnek a befogadására, melynek a szövegében később már tényleg előfordul

szeméremsértő téma és szóhasználat (lásd alább). Vekerdi szerint a cigány és paraszti történetekben fontos szerephez jutnak az erotikus és sikamlós elemek, de a pajzán, sőt vaskos humorú epizódokban sem öncél az obszcenitás, sokkal inkább a humoros csattanó előkészítője (Vekerdi 1985: 7).

A meséből a közönséget kivezető mesezáró formulák tekintetében a rozsályi népmesék sokkal nagyobb változatosságot mutatnak. Egyes esetekben a hiányukkal szembesülünk, néhány, máshol is használt fajtájuk gyakran ismétlődik („Még ma is élnek, ha meg nem hóttak.”), s több példát találunk az illetlen kifejezések használatára is:

„Hét évig tartott a lakodalom. Vót ott csicsinke, csunka palacsinta, tiszta víz hét tállal, ettek-ittak, faggyút sz..tak, avval világítottak, még most is élnek, ha meg nem haltak” (*Hajnalpelika*, tündérmese, ifj. Szilágyi Ferenc).

„Három évig tartott a lakodalom. Vót ott tiszta víz hét tállal, hát még az a sok hús nélkül való lé. Táncoltak ott hercegek, grófok, bárók, nagykalapú tótok, válogatott cigánylegények, az ű két bátyja, az apja mint főispány az anyjával, Ettek-ittak, faggyut sz..tak, avval világítottak, még máig is élnek, ha meg nem hóttak” (*A szegény ember három fia*, tündérmese, ifj. Szilágyi Ferenc).

„Ez a mese eddig vót, / A nadrágom tele vót, / Edd meg, ami benne vót” (*A királykisasszony meg a katona*, novellamese, Nagy Sándor); (*János szóga*, tréfás mese, Nagy Sándorné).

„Akkor átölelkeznek, összecsókolóznak, és még mos csaptak csak egy nagy lagzit. Folyt a bor, a sárga lé. Én is ott vótam, egy jót táncoltam. Tisza, Duna, Dráva, Száva, mind egy zsákba vót bezárva, az ajtósarkára, a szegre vót akasztva. Ahogy táncoltam, sarkantyús csizmámmal a zsákot kirúgtam. Az a sok víz mind a szobába zúdult. A kemence tetején megláttam egy dióhaját. Csónak helyett belekuporodtam. Láttam, hogy ott a vízen csónakáztam, hogy Béres úr (a gyűjtő, akinek a mesemondó mesélt – a szerző megjegyzése) a vízbe fuldoklik. Hát jaj istenem, mi lesz? Ejnye, hát mindján belefűl. Egy kismacska van a kemence tetején, mondom neki: – Te kis macska, sz..jál irgest-horgost. Az hamar meg is tette. Fogom a kezembe, beleütöm a Béres úr orrát. Szépen magam mellé húztam a csónakba, ott is maradt az orrán két lyuk. Na látják? Eddig tartott az én mesém. Aki ett ma kását, mondja el a mását” (*Az okos királyjány*, novellamese, Simon Sándorné).

„Én oszt hazamentem, bandát fogadtam, ettem-ittam, faggyút sz..tam. Igyál a s...emből” (*Anyám lakodalma*, tréfás mese – hazugságmese, Tarcza Ödön).

A fenti mesezáró formulák illetlen kifejezéseinek nagy része (hat esetben) a biológiai szervezet kiválasztásához kapcsolódik. Ezek közül is azokat

érezzük durvábbnak, melyeknek éle az E/2. személyű igealak miatt a mese befogadója felé fordul. A verbális agresszióknak ezek a ritualizált formái egyértelmű dominanciát fejeznek ki (Balázs–Dede 2008: 130). Csupán a mesezárlatokat vizsgálva nem tapasztalhatunk összefüggést a mesei műfaj és az illetlen szavakat tartalmazó formulák között, azok ugyanúgy előfordulnak tündérmesékben, mint novellamesékben vagy tréfás mesékben. A viszonylag kisszámú példa miatt azt sem lehet kijelenteni, hogy egyes mesélők szívesebben alkalmaznának vulgárisabb megnyilvánulásokat tartalmazó mesezáró formulákat, mint mások. Viszont ebben a tekintetben megfigyelhető néhány jellegzetesség. Az ifj. Szilágyi Ferenc által mesélt két tündérmese (*Hajnalpelika*, *A szegény ember három fia*) záróformulája a benne lévő durva szót is tekintve több azonosságot mutat. S ha a zárlatokon túl alaposabb vizsgálat alá vesszük az ifj. Szilágyi Ferenc által mondott többi mesét, akkor levonhatjuk azt a következtetést, hogy Béres András egyik fő adatközlője vonzalmat mutatott a vaskos humor és a sokszor ezzel együtt járó szabad-szájúság iránt. A gyűjtő által írt bemutatásból vett részlet szintén igazolni látszik ezt a feltételezést: „Ifj. Szilágyi Ferenc a mintegy hatvan lejegyzett mese mellett számos tréfát, trufát ún. viccet tud, nála, ahogyan mondják, mindenre kész a könnyű felelet” (Béres 1967: 19). Érdekes lehet még annak a két mesezárlatnak az azonossága (*A királykisasszony meg a katona*, *János szóga*), melyeket egy házaspártól jegyzett le a gyűjtő. Mivel ez a két záróformula egyáltalán nem képezi szerves részét sem a novellamesének, sem a tréfás mesének, valószínűsíthető, hogy a mesélők közötti rokoni kapcsolat, egymás szövegeinek a többszöri meghallgatása hatással lehetett nyelvhasználatukra, így a beszédprodukciójukban megjelenő durvaságokra is. Béres András szintén megállapítja, hogy „a rokonok vagy némi rokoni kapcsolatban állók meséi között, vagy éppen a mesélési alkalmak között nagyobb az összefüggés” (Béres 1967: 23), s ezért – bár külön veszi számba a férfi, majd ezután a női mesemondóit – Nagy Sándort és Nagy Sándornét közvetlenül egymás után szerepelteti a bemutatáskor. Nagy Sándorról feljegyzi, hogy „[a] mesélést mindig tréfálással kezdte”, feleségével kapcsolatban pedig szintén beszédes, hogy „[r]á is vonatkozik, ami általában a női mesélőkre jellemző Rozsályban, hogy sokkal szabadabbak az ún. borsos, pikáns mesék előadásában, mint a férfiak”.

Az említett példák írásmódja jól érzékelteti, hogy az illetlen szövegrészek közreadásának már akkor is megvoltak a korlátai. A szövegkiadások textológiaiját a mai napig együttesen határozzák meg többek között tudományos és erkölcsi-etikai szempontok. Több folklórgyűjteményt átnézve ennek megfelelően találkozhatunk az elítélt nyelvi formák kihagyásával, csonkításával

vagy átírásával (Domokos 2021: 113). Az 1967-es *Rozsályi népmesék*ben az illetlennek ítélt szavakat Béres a gyűjteményében kipontozta, s rendszerint annyi pontot találunk, ahány betű hiányzik az adott szóból (Béres 1967). Néhány esetben viszont észrevehetünk következetlenséget, amikor ugyanaz a szó – „seggbe verték”, „s...be rugta” – az egyik szöveghelyen csonkítatlan, a másikon hiányos marad, illetve arra is találhatunk példát, hogy az adott szót már trágárnak ítélnénk – kurva –, a stílusminősítése az értelmező szótárak szerint is durva, ennek ellenére kipontozás nélkül szerepel. Érdekes viszont, hogy a kötetben már kipontozással közölhetővé tett illetlen szavak a múzeumi adattár kéziratban maradt gépelt lapjain még szelektálatlanul, mindenféle eufemizálást nélkülözve, teljességükben szerepelnek (Béres 1952).

Illetlen nyelvhasználat a mesék szövegében

A következőkben a mesék főszövegét vizsgálom a kötetben szereplő műfaji csoportonként haladva. Az illetlen nyelvhasználatra vonatkozó példák számba vételénél Balázs Géza és Dede Éva csoportosítására támaszkodom, akik tanulmányukban hét típusról tesznek említést az agresszió (trágárság) témaköreit áttekintve (Balázs–Dede 2008: 131). Elsőként a kötetbeli tündérmesékből vett példák következnek:

„– Gyere le, te vén kutya, melegedj meg.”

„Veresálnok Vitézt megcsípték, egy lúnak a farkához kötötték, seggbe vágták a lovat.”

„Itt pediglen Lajos annak rendje, módja szerint megesküdött (Na, b....a meg!) Sándor feleségivel.”

(*Az aranyhajú fiúk*, tündérmese, Lupuj István)

„Megbontakozott az oláh, kapta magát, felcsinálta a kecskét.”

(*Kecskehirvalica*, tündérmese, Lupuj István)

„–Kutyák, ebek igyák meg a vérit, milyen vitéz lehet az, aki az én malmost meg merte állítani?”

(*Huszonöt*, tündérmese, Lakatos Péter)

„– Mit keresel te itt, földi féreg? A percen megeszlek!”

„Megállj, vén piszkos, most itt merecc ki a kezem közt!”

„Mit kérsz? – kérdi az öreg. – Hát csak azt a rossz tyúkszaros ujjast kérsz, amék az ólhásziján van.”

„Erre Jánost a lú farkáho kötötték, a lovat seggbe verték, ahogy bírt, úgy szaladt.”

(*Péter és János*, tündérmese, ifj. Szilágyi Ferenc)

„– Tépjén téged a kutya széjjel, nem te fáradtál azért, hanem én.”

(*Ludorf*, tündérmese, Lakatos Péter)

„– Na, te kutya, megmondtam! Hogy mertél az országomba bejönni? Vége az életednek.”

„– Bűdös kurvák! Tán latrotok? Nem tudtok tülle elszökni?”

„– Viszik a szép asszonyt. – Ehetek-ihatok? – Ehetsz-ihatsz az anyád p...ját, mán most se érjük utól.”

(*A hálás állatok*, tündérmese, Páskuly Lászlóné)

„– Te bandzsi, hát még köszönni se tuc?”

(*A szegény ember három fia* 'a-változat', tündérmese, ifj. Szilágyi Ferenc)

„A vénasszony felvett egy vasrudat, ütötte-verte a lovakat. – Ringyók, kurvák, szeretitek a kocsist!”

„Megöltél, te kutya, elloptad a jányomat, elvitted a legeslegszebb lovat, arany karajamadaramat viszed, de adok én neked.”

(*Világhírű János*, tündérmese, Lupuj István)

„A csacsikat Pista seggbe csapdosta, szélnek eresztette.”

(*Pista meg a nagygazda jány*, tündérmese, id. Szilágyi Ferenc)

A tündérmeséknek némileg több mint 30%-ában találunk valamilyen illetlen kifejezést, a meséknek pedig körülbelül a felében több szöveghelyen is előfordulnak durva szavak. Egy esetben a mesemondó kiszólása, ill. közbevetése tartalmaz ilyen, a többi esetben pedig a mese szövegének az elbeszélő vagy a párbeszédes része. Jellemző az állatnévvel való megbélyegzés (kutya, féreg) vagy az ezzel való átkozódás, de találhatunk a nemiség témakörébe sorolható formát (felcsinálta, p...ját), valamint szexuális (ringyók, kurvák) vagy hátrányos okból való kirekesztésre utaló szavakat (piszkos, bandzsi). A verbális agresszió az előfordulások jó részében dominanciát fejez ki, a hős és az ellenfél közötti szópárbaj megszokott velejárója. Az átokmondás mint kommunikációs aktus legtöbbször egy múltban történő konfliktushelyzetet rejt magában (Bálint 2013: 74). Az említett szavak nyilván nem azonos fokon helyezkednek el egy stilisztikai-indulati skálán, másrészt egy részüket a nyelvhasználat profanizálódása miatt sem érezzük ma már durvának, a pejoratív szavak deszegmentizálódásával járó folyamat jelenleg is tart (Balázs–Dede 2008: 130–3). Dede Éva Lakatos Menyhért regényének cigány szereplőit jellemezve szintén megállapítja, hogy az átkok a gyakori ismétlés által is veszíthetnek erejükből, egy idő után kevésbé leszünk érzékenyek irántuk, habituálódunk velük kapcsolatban (Dede 2006).

A rozsályi gyűjtés legendameséire nem jellemző az illetlen kifejezések használata, ami részben az ebbe a típusba tartozó mesék kötetbeli kis számával (6 mese), részben a típus sajátosságaival függ össze. Az átmeneti műfaj-

nak tartott legendamese vallásos jellege, szereplőinek (Jézus, Szent Péter) nyelvhasználata kevésbé valószínűsíti az elítélt nyelvi formák jelenlétét.

A novellamesék kb. harmadában előforduló vulgáris elemek jelentős részéről ugyanaz mondható el, mint a tündérmesék esetében. Előfordul nemiséggel összefüggésbe hozható trágárság (megdógozott vóna), hátrányos okból való kirekesztés (bolond), pejoratív jelentésű állatnévvel való megbélyegzés (kutya), betegségnévből átokformulává váló szó (nyavalya), de a legérdekesebb eset *A lusta királykisasszony* című mesében tapasztalható, ami a verbális agresszióknak a passzív formájára ad példát. A csönd, a válaszra nem méltatás ugyanúgy okozhatja az egyén kirekesztését, mint a nyelvi formában testet öltött agresszió (Balázs–Dede 2008: 124). A novellamesékből vett példákat lásd alább.

„Így szabadult meg a királyi család a muroktól. Ha a murok téged is megdógozott vóna, az én mesém is tovább tartott vóna.”

(*Lyukra, murok!*, novellamese, Molnár László)

„– Hát te bolond, mán itt vagyok a kezedbe, mutasd meg te nekem, hogy kell ebbe a nyakamat beletenni, én akkor szívesen beleteszem.”

„Megállj, kutya, addig fogol élni, míg én a mezőnül hazakerülök.”

(*Az okos királykisasszony*, novellamese, Tóth Bálintné)

„A halálos nyavalya akkor vert vóna ki, mikor tehozzád mentem.”

(*Nyalka, büszke király fia*, novellamese, Tóth Bálintné)

„Ahogy hazavitték a királykisasszonyt, lefektették az ágyba, és az ott feködött mindég, nem szólt hozzá senki. Másnap reggel a szegény legény elment napszámra, majd este hazament, a királykisasszony feködött, de nem szólt hozzá megént senki.”

(*A lusta királykisasszony*, novellamese, Béres Jánosné)

„Na, te kutya, bort is hozzál.”

(*Bátor Borca*, novellamese, ifj. Szilágyi Ferenc)

Béres gyűjtésének a IV. fejezetében kaptak helyet a tréfás mesék, melyek szám szerint is a legnagyobb csoportot alkotják (51 mese), és az illetlen szóhasználatra is a legtöbb előfordulást mutatják, ami magától értetődhet, hiszen a humornak gyakori velejárói a tabutörés, a csúfolódás, a felszabadító jelleg. Béres a tréfás meséken belül két egységre bontja a gyűjtött anyagot, az elsőbe kerülnek az ostobaördög-mesék, a cigányanekdoták és a rátótiádák. Ez a fajta kategorizálás némileg eltér a *Magyar népmesekatalógus* tipológiájától, hiszen az külön veszi a tréfás meséket, a rászédettördög-meséket, a falucsúfolókat, és önálló kategóriát képeznek a trufák és anekdoták. Az említett műfajok gyakran rokonságban állnak egymással, egyes változa-

taik több kategóriába besorolhatók, nem képeznek tiszta típusokat, elhatárolásuk problematikus. Közös jellemzőjük a humoros jelleg, a hallgatóság megnevettetését célzó funkció. A rászédettördög-mesében az ostoba ördög/halál/óriás eszén túljár a leleményesebb egyszerű ember, a falucsúfolók vagy rátótiadák egy-egy falu lakóinak ostobaságát állítják pellengérre (Raffai 2004: 27). A cigányanekdoták jó része pedig már nem is igazán mese, inkább átvezet a valós történet műfajához, melyben szintén nagy szerephez jutnak a szabados jelenetek, a sikamlós elemek (vö. Vekerci 1985: 7). A rozsályi mesékből vett példákat áttekintve megállapíthatjuk, hogy az említett műfajokban nagyobb az obszcén tartalmú szövegek aránya, ezekben több helyen fordulnak elő olyan trágár megnyilatkozások, amelyek a többi mesetípusra egyáltalán nem jellemzőek.

(„Még a b...ott ki a fronttal!) – a mese cselekményéhez nem tartozó mesélői közbevetés

(*János szóga*, tréfás mese, Nagy Sándorné)

„Megölted te a két testvéremet, b..d meg az anyád!”

„Hát amikor hazavezette, kúkerítés közt vót a száz darab juha. Avval beküdte a fiút, hogy egyenkint adja kifele, hogy átolvassa a juhokat. Ahogy adja kifele a fiú, az óriás a száján bekapta, a s...in kieresztette. Kiolvasott kilencvenkilencet, de a fiúnak persze esze vót. A juhbűrt elvitte magával. A századik juhót nem adta ki, ű vót a századik. Magára vette a juhbűrt, ütet is bekapta az óriás, a s...in meg kiengedte. Akkor oszt, mikor kiugrott a s...in, mondja: – Hajthatom mosmán a juhokat?”

(*A juhász*, tréfás mese, Gyulai Miklósné)

„Az óriás négykézláb állt, oszt a s...in mentek befelé, oszt a száján meg jöttek kifele.”

(*A juhász*, tréfás mese, id. Szilágyi Ferenc)

„Mikor összéb tette az asszony a lábát, akkor kisebb bűrt vágott rá, beleesett. Mikor varrni akarta, szíjjeléb tette a lábát, akkor beleesett a bűr. Hát vágott egy nagyobbat. Mikor újra varrni akarja, megint összéb szoritotta, akkor már nagy vót rá. Vágta a kisebbet. Eccer addig vágja, addig vágja, hogy már majdnem elfogyott. Eccer egy nagyot f...ott az asszony.”

(*A szegény ember erősebbé teszi az ördögöt*, ostoba ördög-mese, Tarcza Antal)

„Na megállj, te bűdös cigány, nem megyek többet lopni veled, mert éngem is becsaptál.”

(*A cigány meg az ördög*, cigányanekdota, Kicska András)

„Mire a cigány ezt kimondta, eridj a hátuljára, a nyúl csak felugrott, oszt a cigány azt mondta: – Na, b...a meg az ánti, elvitték a szerencsémét.”

(*A pap meg a cigány*, cigányanekdota, Sztojka Miklós)

„Na, osztán eccer nekihajtja magát az egyik cigány, a tiszteletes úr előtt, azt mondja, hogy: – B...om a papot! Löki a másikat. – Mondjad mán tésis, a brand egyen meg. – Na, jól van! Hát én meg b...om a papnét! A harmadik azt mondja: – Na, ha ti mindet, én meg azs egis házsi családot!”

(*Három cigány kántálni megy*, cigányanekdota, ifj. Szilágyi Ferenc)

„– Dik te, more, hát neked kacsagás, mikor én meg úgy megjijedtem, hogy maj odasz..tam!”

(*Egy puskát lelt két cigány*, cigányanekdota, ifj. Szilágyi Ferenc)

„Ricsén, mikor leültek a ricseiek az erdőbe favágáskor, oszt szalonnát sütöttek (sokat beszélt szegény mamám), ahogy sütötték a szalonnát, a bagoly meg a fán vót, oszt elkezdte mondani: <Tulűjj, tulűjj!> Az meg ült, szegény ember erre is, arra is. Mán megunta ülni. <Üljön az anyád p...ja!> Akkor a bagoly lecsapott, az ember megjijedt, így a bagoly elvitte a szalonnát.”

(*A ricseiek szalonnáját elvitte a bagoly*, rátótiáda, Tarcza András)

A tréfás mesék másik részét Béres a trufák, leányoktatók, hazugságmesék típusaiba sorolja. Ahogy arra korábban utaltam, a trufák és andekdoták kategóriáját az *MNK* is ismeri, és szintén elkülöníti a hazugságmeséket. A leányoktatókat ugyan önálló műfajként nem szerepelteti, de a népmese-katalógust szerkesztő Kovács Ágnes különböző kötetekhez írt jegyzeteiben és a *Magyar néprajzi lexikon* több szócikkében is találunk utalást erre a sajátos, nevelő célzatú mesei altípusra. Ennek a nevelő célzatnak látszólag ellentmondhat az az alábbi példákból helyenként feltáruló nagy fokú szemérmetlenség, ami más mesetípusokra ilyen mértékben egyáltalán nem jellemző. Szélsőséges esetet jelent az a példa – *A lány meg az udvarlója* –, melynek egymást követő néhány mondatában hat kipontozott szó szerepel.

„Vót eccer egy asszonynak egy jánya. Elmentek hozzá a kérők, egy fiatalember a nagybátyjával, megkérni. Osztán mikor odamentek, a jány elfingotta magát.”

(*A fingos jány*, leányoktató, Nagy Sándorné)

„Alig ült le, a tojás kipukkant. Összezsapja a kezét: – Happ, kib...ott mán! A másik csak mondja: – Nem hallgatsz el, nem megmondta édesanyám, hogy ilyen csúnya ba...ás dógokat ne kiabálj? Feláll a harmadik, kijelenti ünnepélyesen a jánykérők előtt, hogy: – Az én p...m mióta csípi egy balha, oszt mégse szólok!”

(*A három csúnya szájú lány*, leányoktató, ifj. Szilágyi Ferenc)

„A jánykérőnek téfeles túrót adnak enni. De a menyasszony-jelöltnek egy nagy lyuk vót a s...in. Restelli a fiú, de szégyell is odanézni. A jány csak ott sertepitél. Kap a vőlegény egy kanál túrót, a s...ibe csapja.”

(*A két csúnya szájú lány*, leányoktató, ifj. Szilágyi Ferenc)

„– Mondd, te Julcsa, nem törölsz te ki a s...ed, mikor sz..sz? – Nem – mondja a lány –, miér kérde? – B....a kutya a p...dat, hát azért sz..os az én t..öm mindég. Töröld ki, ne avval töröltesd ki.”

(*A lány meg az udvarlója*, leányoktató, Simon Sándorné)

„Vót egy asszonynak három lánya. Egynek se vót p...ja.”

(*Vót egy asszonynak három jánya...*, hazugságmese, Gyulai Miklósné)

„Na, ismét gyűlést hajtott a bíró. Hát mindenki edénybe járjon sz..ni, ha ilyen drága az a sz... Vótak olyan suhanc jányok, akik más kis pénzt szerettek vóna csinálni, csuprokba, mék hova, dugacsba sz...tak, hogy legyen nekik is pénzek valamire. Lejárt a hét. Most már vigyék a vásárra. Szép abroszokkal lekötötték a dézsákat. A városba piacon sorba mennek, kérdik, hogy: – Mit árulsz, jányom? – Sz..t. Mit árulnék? – Fő, de bűdös, b....a s...it! – Kiverték őket a városból.”

(*A szegény ember tehene*, hazugságmese, Páskuly Lászlóné)

„Az emberek csak összenéznek. Micsináljanak mán most? Gyűlést hajtának. (Mindenki egy helyre sz..jon!) Micsináljanak? Elhatározták, hogy mátúl fogvást, egy hétig mindenki a pap udvarára járjon, azután a jegyző úrnál, bíró úrnál, sorba a hűtösöknél.”

(*A szegény ember szerencséje*, hazugságmese, Lupuj István)

„Alig mentek egy pár lépést, Péter a lábát kinyújtotta, és az elsőt s...be rugta.”

(*Csalóka Péter*, hazugságmese, Halász György)

„Eccer azt mondja az ember: – Én mán nagyon vizelhetnék. – Jaj, ne vizelj, te – mondja az asszony –, itt ölnék meg bennünket, ha észrevesznek. De akkor mán ment is. – Jaj, hallod, én nagyon sz..hatnám. – Isten ments, a percen kivégeznének.”

(*Hamupipőke*, hazugságmese, Kicska András)

„– De mivel nekem pénzem nem vót, az én s..em gyertyatartó vót.”

(*A menyecske és az udvarlók*, hazugságmese, Simon Sándorné)

„Elhelyezkedek takaroson a kemencébe, jön egy asszony egy jánnal. Levetkeztette a jányt anyaszült pucérra. Be is kente valami szerrel, oszt bújtatta a kemencébe befele. De ahogy bújt farral befele, a s..it éppen az orromra tette. (Ezt azért mondta most így, hogy nagyobbat kacagjanak, mert máskor illendősebb helyen fenekit szokott monda-

ni.) És osztán megharagudtam, jól s...be vágtam, a meg a kemencéből kiugrott, éktelenül elordította magát, hogy: – Ördög van a kemencébe!”

(*Anyám lakodalma*, hazugságmese, Tarcza Ödön)

A rozsályi gyűjtés V. fejezete az *Állatmesék, csali mesék* címet viseli, ebben a részben nyolc mesét olvashatunk, de közülük csak egyben, a Nagy Sándor által mondott *Róka koma* című mesében találhatunk egy kipontozással is jelölt, szemérmetlen kifejezést. Az illetlen nyelvhasználat ezeknek a típusoknak az esetében azért sem gyakori, mert mind az állatmesét, mind a csalimesét jellegzetesen gyermekeknek mesélték.

„Akkor a róka, mikor fellökték a szekérre, hozzáfogott, ette a sok sajtot megfele. Akkor mikor mán jóllakott, szájába vett egy nagy sajtot, elszaladt. – Hej, nézd csak komám, na b..d meg az anyját, nem dögölt meg a róka! Ott szalad, nézd csak!”

(*Róka koma*, állatmese, Nagy Sándor)

Béres András gyűjtését hiedelemmondák és valódi történetek teszik teljessé, mivel azonban ezek nem tartoznak a népmese műfajába, szóhasználatukat nem vizsgáltam. Áttekintettem viszont Béres kéziratban maradt vegyes néprajzi gyűjtését a nyíregyházi Jósza András Múzeum Néprajzi Adattárában. Ezeknek az 1952-ben, Rozsályban lejegyzett szövegeknek a jó része visszaköszön majd az 1967-ben kiadott kötetben, de találunk néhány olyan mesét is, amelyek a későbbi mesekötetekben nem kerültek közlésre (Béres 1952). Ilyen pl. az *Oroszlánprinc* című mese, melyben szintén előfordul illetlen kifejezés: „A tyukszaros hintóút kütte érte a kiráj.”¹

Összefoglalás

A fenti példákat áttekintve azt mondhatjuk, hogy a folklór, benne a népmese a legváltozatosabb típusait őrizte meg az elítélt nyelvi formáknak, melyek funkcióikat tekintve is széles skálán mozognak. A verbális agressziótól a humoron keresztül a nevelő célzatig számtalan szerepe lehet azoknak a megnyilvánulásoknak, amelyek erkölcstelenségük és illetlenségük ellenére ugyanúgy hozzátartoznak a népnyelvhez, mint annak a kulturált köznyelvvel

¹ A lektor kérésére megvizsgáltam az idézett népmesék szereplőinek nevét is. Ahogy a korábbi mesei tulajdonnévgyűjtésekben (Marosi 1981, Balázs 1983, Balázs–Várkonyi 1987, Balázs–Barati–Wolosz 1989) sem, úgy jelen esetben sem találtam obszcén vagy sértő tulajdonneveket.

rokonítható rétege. Bár az illetlen nyelvhasználathoz és a káromkodáshoz többnyire az ellenségeskedést, a sértő magatartást és a verbális agressziót társítjuk, pozitív érzelmeket is kifejezhet, úgymint örömet, izgatottságot, várakozást (Stapleton és mtsai 2022). Az illetlen nyelvhasználat nem mindig jár együtt verbális agresszióval, aminek mértéke több tényezőtől függ, de leginkább a címzett megítélésén múlik, hogy az elhangzottakat nyelvileg agresszívnek érzi-e (Batár 2007: 454). Két meseszereplő közötti szópárbajban megjelenő erős érzelmi töltetű beszólás, csúfolódás vagy állatnévvel való megbélyegzés mindenesetre nehezen vethető össze szexuális tartalmú durvasággal vagy a szótárak szerint durva stílusminősítésű szavak használatával, még ha mindegyik esetet is illetlen nyelvhasználatnak tartjuk. Minden vizsgált példát ebbe az átfogó kategóriába sorolva megállapíthatjuk, hogy a kötetben szereplő mesélőknek közel a felénél találhatunk elítélt nyelvi formákat. Ezek gyakorisága és a mesemondók neme között nem mutatható ki összefüggés. A női mesemondók ugyanúgy élnek ilyen kifejezésekkel. Sokkal inkább determinálja a mese fajtája, illetve tartalma a szóhasználatot. A már említett Nagy Sándorné mellett több példánk származik Simon Sándornétól, Páskuly Lászlónétól és Gyulai Miklósnétól, akikkel kapcsolatban szintén sokatmondók a gyűjtő feljegyzései. Simon Sándornéről és Gyulai Miklósnéről Béres egyaránt megemlíti, hogy meséik jórészt erotikus tartalmúak, az utóbbi esetében a mesék „nagy része tartalma miatt nem közölhető” (Béres 1967: 24). Abban pedig, hogy egy mesemondó – legyen akár férfi, akár nő – melyik mesetípus iránt mutatott nagyobb vonzalmat, személyiségbeli vonások is szerepet játszottak, a beszélőképeség, az előadókészség és a hallgatóság igénye tovább árnyalják a képet. A fonóban mondott meséknek természetesen nem a gyermekek voltak a befogadói, s jelenleg sem lenne helyénvaló ezeket a szövegváltozatokat gyermekközönség elé tárni, hiszen ezekben az esetekben a mese nem szimbolikusan, motívumok által beszél tabut érintő témákról (vö. Bárdos 2014), hanem explicit módon nyilvánít ki nyers humort vagy pajzanságot, amiben a szórakoztató célzat dominál, mindez azonban nem teszi kétségessé a népmese normatív szerepét. A kutatás folytatásában érdekes lenne azt megvizsgálni, milyen különbségek mutathatók ki az egyes régiók között az említett megnyilatkozások nyelvi természetében. Azokban az esetekben, amelyekben a mesegyűjtés hangfelvételt is eredményezett, a jelenséget árnyaltabbá tenné a paralingvisztikai és szupraszegmentális tényezők egyidejű vizsgálata.

Szakirodalom

- Balázs Géza 1983. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben II.* (Magyar Névtani Dolgozatok 30.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Várkonyi Ildikó 1987. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben III.* (Magyar Névtani Dolgozatok 72.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Barati Antónia – Robert Wolosz 1989. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV.* (Magyar Névtani Dolgozatok 80.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Dede Éva 2008. A verbális agresszió diszciplináris keretben. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 35. köt.) In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica.* 123–46.
- Bálint Péter 2013. Az átok-mondás és a megkötésből való szabadulás hermeneutikája. In: *Meseértés és értelmezés: a kárpát-medencei népmesehagyomány hermeneutikai vizsgálata.* Didakt Kft. Debrecen.
- Bárdos József 2014. Szexualitás a tündérmesében. *Könyv és Nevelés* 16/4.
- Batár Levente 2007. A beszólás mint beszédaktus. *Magyar Nyelvőr* 451–64.
- Batár Levente 2009. *Diszkurzusok elemzése nyelvi agresszió szempontjából.* Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15317/batar-levente-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltve: 2023. 07. 02.)
- Benedek Katalin 2013. „Akárki nem tud mesét hallgatni”. In: *Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve.* MTA BTK Néprajztudományi Intézet. Budapest. 69–113. http://real.mtak.hu/10258/1/Ethno-lore-2013_Benedek_pdfa.pdf (Letöltve: 2023. 07. 02.)
- Béres András 1967. Bevezetés. In: Ortutay Gyula (szerk.): 1967. *Rozsályi népmesék.* Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XII. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Béres András (gyűjt.) 2015. *Rozsályi népmesék és hangos könyv.* Rozsály Polgármesteri Hivatal.
- Béres András 1952. *Népmesék, elbeszélések, találókérdések – Rozsály.* Jósza András Múzeum Néprajzi Adattára. Itsz. 156–67. Nyíregyháza.
- Borbás Gabriella Dóra 2020. A verbális agresszió kevésbé nyilvánvaló esetei és leleplezésük. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat* 10 (2):25–98. <https://doi.org/10.14232/tntef.2020.2.25-98>
- Burány Béla (gyűjt.) 1988. *Szomjas a vakló – 66 vajdasági magyar erotikus népmese.* Képzőművészeti Kiadó. Budapest.
- Csányi Vilmos (szerk.) 1986. *Agresszió az élővilágban.* Natura. Budapest. 174.
- Dede Éva 2006. *Virágzik az átok? Verbális agresszió (átkozódás, káromkodás és szidalmazás) Lakatos Menyhért Füstös képek című regényében.* <http://www.>

- naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2006/2006_09/127.htm (Letöltve: 2023. 07. 02.)
- Domokos Mariann 2021. Illetlenség és közerkölcs. A folklórszöveg-közlések rejtett korlátairól. In: Keszeg Vilmos – Szakál Anna (szerk.): *Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról*. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár.
- Domonkosi Ágnes 2008. A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban. In: Zimányi Árpád (szerk.): *Az agressziókutatásról interdiszciplináris keretben*. Eger, EKF Liceum Kiadó. 53–9.
- Fus, Agnieszka 2018. *Vulgarismen aus der Perspektive der pragmatischen Kontextabhängigkeit*. Germanica Wratislaviensia 143:181–91. <https://doi.org/10.19195/0435-5865.143.12>
- Katona Imre 1982. Áldás- és átokformulák a magyar népdalokban és népballadákban. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszméáramlatok*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kegyesné Szekeres Erika 2008. Verbális agresszió és nemi sztereotípiák. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 35. köt.) In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica*. 61–89. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/2545/1/61-89_Kegyesne_Szekeres.pdf (Letöltve: 2023. 07. 02.)
- Kovács Ágnes (szerk.) 1971. *Hajnalpelika. Rozsályi népmesék*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kovács Ágnes 1967. Jegyzetek. In: Ortutay Gyula (szerk.): 1967. *Rozsályi népmesék*. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XII. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Magyar Néprajzi Lexikon 1977. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Marosi Teréz 1981. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben*. (Magyar Névtani Dolgozatok 13.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Ortutay Gyula (szerk.) 1967. *Rozsályi népmesék*. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XII. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Raffai Judit 2004. *A magyar mesemondás hagyománya*. Hagyományok Háza. Budapest.
- Stapleton, Karyn; Beers Fägersten, Kristy; Stephens, Richard; Loveday, Catherine 2022. *The power of swearing: What we know and what we don't*. Lingua Volume 277. <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2022.103406>
- Vekerdi József 1985. *Cigány nyelvjárási népmesék I.* (Folklór és etnográfia 19.) Kossuth Lajos Tudományegyetem. Debrecen.

Dr. Nagy Balázs PhD
 Nyíregyházi Egyetem
 Óvó- és Tanítóképző Intézet
 E-mail: nagy.balazs@nye.hu

Abstract

NAGY, BALÁZS

IMPROPER LANGUAGE USE IN ROZSÁLY FOLK TALES

In recent years, there has been a lively interest in folk tales related to a particular region. Szabolcs-Szatmár-Bereg, which has a triple border, is particularly rich in folk tale's traditions, as evidenced by scientific works as well as literary and educational publications. Several books have been published recently (Folk tales from Rozsály 2015, Folk tales from Csenger 2019, Folk tales from Tyukod I–II 2023) related to the area. In my paper I examine tales from Rozsály collected by András Béres. I attempt a linguistic analysis regarding the foul language in tales and try to give an answer to what role curse and swearing play in tales, and how they are related to the type of folk tale and the person of the storyteller. Through rich examples, I illustrate the diversity of the mentioned forms of communication, focusing on the characteristics of their writing method and functions.

Keywords: folk tale, foul language, verbal aggression, curse, swearing